BRÜNNER BEITRÄGE ZUR GERMANISTIK UND NORDISTIK
29 / 2015 / 2

GERT LOOSEN

‘MITS’: OUD EN STOUT. EEN NIEUW LEVEN VOOR VOORWAARDELIJK ‘MITS’

Abstract:
‘Mits’: Old and Neglected. A New Life for the Conditional Preposition ‘Mits’.
The old and rather neglected, archaic, formal Dutch word ‘mits’ (English: ‘if and only if’) started of as a preposition, evolved in current Dutch to a conjunction, whereas the use as a conditional preposition (quite normal in Belgium) is frowned upon. In this article we show that the examples of ‘mits’ as a preposition expressing condition in the WNT aren’t well chosen and that ‘mits’ expressing condition has started a new life in four different constructions: conjunction, preposition, noun, ellips.

Keywords:
mits, WNT, conjunction, preposition

‘Mits’ in al zijn verschijningsvormen kent een zeer lange geschiedenis. De laatste decennia wordt het echter wat stiefmoederlijk behandeld: gebruikers klasseren het als te formeel en schrijftalig, onderzoekers besteden er weinig aandacht aan (maar Saskia Daalder schreef er verschillende artikels over). Toch lijkt ‘mits’ in bepaalde functies en constructies weer op te leven. In dit artikel bekijken we hoe zowel de ANS, woordenboeken en taaladviseurs de realiteit van ‘mits’ geen recht doen; analyseren we de voorbeelden die het WNT aanhaalt bij ‘mits’ als voorzetsel van voorwaarde en formuleren we stellingen die we verder willen onderzoeken.

Voorwaardelijk ‘mits’ in vier verschijningsvormen

In het hedendaagse Standaardnederlands is ‘mits’ een voegwoord; het gebruik als voorzetsel wordt afgekeurd (zie bijlage 1). Enerzijds zien we bv. dat een

Vlaams tijdschrift als Knack bewust probeert ‘mits’ niet meer als voorzetsel te gebruiken („In de drie Knack-corpora kwam het [voorzetsel ‘mits’] respectievelijk 174, 70 en 35 keer voor, d.i. ca. 35, 23 en 17 maal per jaargang. Hier constateren we dus een gestage daling in het gebruik.“ THEISSEN 2003), anderzijds vinden we ‘mits’ dat voorwaarde uitdrukt in vele oude en nieuwe Nederlandse teksten terug, niet alleen als voegwoord, maar ook als voorzetsel, als zelfstandig naamwoord en in elliptische contructies. De zoektocht voerden we uit met het tekstplatform Delpher. Delpher is ontwikkeld door de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek (KB) en geeft toegang tot gedigitaliseerde historische teksten uit de collecties van wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen. Delpher maakt het mogelijk om miljoenen gedigitaliseerde pagina’s uit Nederlandse boeken, kranten en tijdschriften op één centrale plek op woordniveau te doorzoeken. (www1) Het gebruik van dit schitterende zoekprogramma heeft, naast het gemak waarmee per muisklik zo veel bronnen tegelijkertijd geraadpleegd kunnen worden, ook het voordeel beperkt te zijn tot Nederlands materiaal: er is een verschil in beoordeling en gebruik van het voorwaardelijk voorzetsel ‘mits’ tussen Nederland en Vlaanderen en precies daarom zal Delpher voor ons onderzoek van groot nut blijken. Met Delpher zochten gericht we in boeken, kranten en tijdschriften van de afgelopen eeuwen naar ‘mits’ dat een voorwaarde uitdrukt en we vonden voorbeelden van vier verschillende constructies: ‘mits’ als voegwoord, als voorzetsel, als zelfstandig naamwoord, in een elliptische constructie; van elk geven we twee voorbeelden. (Een systematische oplijsting, resp. categorisering van alle gevonden data moet nog gebeuren.)

1. Voorwaardelijk ‘mits’ als voegwoord.
   a. „Wij kunnen dus n parallelle geleiders, mits deze op gelijke wijze zijn opgebouwd, ten aanzien van voortgaande golven beschouwen als te bestaan uit één enkele geleider, mits de frequentie dezer golven voldoend hoog is, dat het skinneffect een inwendig veld voorkomt.“ (De ingenieur, 1931, www2)
   b. „(…) blijvende de Wynkoopers in beide voorsz. Gevallen in cas van contraventie mede door hunne Knegts of andere Bediendens aapsraaklyk, mits het hun al zijn gepermitteerd zich met Eede te zuiveren, zulks buiten hun weten te zyn gedaan (…)“ (Decreet, 1796, www3)
2. Voorwaardelijk ‘mits’ als voorzetsel
   a. „Die vande stadt Trier sijn oock by haren heere gheweest en van hem wel ontfanghen/mits belofte/wanneer Vrankrijck Trier belegert/dat hij haer een goet accoort sal doen hebben.“ (Europische Courant, 1645, www4)
   b. „Eenen Joseph Hindermarsch heeft eergisteren mede versocht, dat hy, mits betalinge van een kleyne Boete, van de vervolging, die tegens

hem gedaen wierdt, om dat hij een Pamphlet, genaemt het Presbitraens Pater noster, uytgegeven had, …" (Oprechte Haerlemsche Courant, 1683, www5)

3. Voorwaardelijk 'mits' als substantief
   a. „(…) de mits en voorwaarde, by voorige Resolutien bepaald (…)" (Rotterdamse Courant, 1793, www6)
   b. „(…) onder de gewoone mitsen en bepalingen," (Besluiten…, 1798, www7)
4. Voorwaardelijk 'mits' in elliptische constructies. We onderscheiden twee verschillende constructies: „Ja, mits." Waarmee uitgedrukt wordt dat iemand het principieel ergens eens mee is, maar nog bijkomende voorwaarden stelt waaraan voldaan zal moeten zijn vooraleer hij/zij mee in de boot stapt. De tweede constructie ziet eruit als „[streefdoel], mits…" Korter en kernachtiger kan niet worden uitgedrukt dat het streefdoel eigenlijk wel te bereiken is, *mits* aan enkele voorwaarden wordt voldaan; we vinden deze constructie dan ook meestal in titels van artikels terug. 'Als' zou hier principieel ook kunnen, maar dan zou er verwarring kunnen ontstaan: 'als' is ook een voegwoord van tijd. 'Indien' maakt dan al een grotere kans, maar „[c]onstructies met *mits* zijn op dit belangrijke punt specifieker dan die met *als* of *indien*. *Mits* lijkt formeler dan *indien* en zeker dan *als*, maar het bijzondere van een mits-constructie zit in het feit dat het deel q [= wat achter 'mits' komt – GL] daar per se een bepaalde wenselijkheid benoemt". (DAALDER 2006: 126).
   a. „Van Agt heeft zijn vorige week nog verdeelde fractie unaniem achter dit zogenaamde „ja mits" gekregen, door enigszins verhuld zijn portefeuille op tafel te leggen. (Het Vrije Volk, 1981, www8)
   b. „Frisse School financieel mogelijk, mits…" (www9)

We focussen nu op 'mits' als voorwaardelijk voorzetsel. We vonden weliswaar enkele zeer oude voorbeelden uit Nederland, maar zo veelzeggend zijn die niet. In de eerste plaats omdat ze niet representatief zijn: het zijn zwarte schapen die een beetje verloren lopen in de hoofdzakelijk witte kudde voegwoorden 'mits'; hun aantal weegt niet op tegen wat we in 'Belgische' bronnen weervinden. In de tweede plaats moeten we vaststellen dat „de zelfstandige naamwoorden in kwestie […] bijna steeds nominaliseringen [zijn], die een gebeurtenis benoemen die ook door een bijzin uitgedrukt had kunnen zijn […]. Blijkens de handboekliteratuur […] heeft deze 'Belgische' variant veel oudere papieren dan de constructie van mits als voegwoord, maar het gebruik ervan wordt door de moderne taaladviesliteratuur afgeraden. Het is waar dat deze grammaticale toepassing Nederlandse gebruikers van het Nederlands zal kunnen opvallen als een tikkeltje anders. Toch lijkt de inhoudelijke configuratie van onderdelen niet

te onderscheiden van die van de toepassing als voegwoord.“ (DAALDER 2006: 53) Anders gezegd: waar ‘mits’ een nominale groep inleidt, doet het zulks formeel inderdaad, maar in de meeste gevallen is het nomen in kwestie direct afgeleid van een werkwoord. We zouden hier de term *schijnvoorzetsel* voor kunnen gebruiken.

‚Mits’ als voorwaardelijk voorzetsel in het WNT

Het WNT vermeldt 16 betekenissen van ‘mits’; het gebruik van voorwaardelijk ‘mits’ als voorzetsel wordt nadrukkelijk regionaal gemarkeerd: „Op voorwaarde van; thans nog in Z.-N.“ (WNT, lemma ‘mits’, 7.) De voorbeelden die het WNT bij ‘mits 7’ geeft, zijn een vreemde keuze. We bekijken ze van naderbij.

1. „Mits desen sal ick een verbont met u-lieden maken, dat enz“

Het volledige citaat uit de Statenvertaling gaat als volgt: „Doch Nahas, de Ammoniet, zeide tot hen: Mits dezen zal ik een verbond met ulieden maken, dat ik u allen het rechteroog uitsteke; en dat ik deze schande op gans Israël legge.“ DAALDER (2007) zegt hierover: „Er is hier de aankondiging van een voorwaarde (mits desen), die koning Nachas van Ammon vervolgens preciseert als de voorwaarde dat hij alle inwoners van het belegerde Jabes het rechteroog zal mogen uitsteken (p ingevuld) voordat hij bereid is het gewenste verdrag te sluiten (q). *We hebben hier dus niet werkelijk te maken met een voorwaarde-introducerend voorzetsel mits met een alleen naamwoordelijk complement*. [eigen cursivering – GL]“ Geen goed voorbeeld dus. Is er dan geen ander in de Statenvertaling te vinden? ‘Mits’ komt daar 10x voor, maar niet één keer als voorzetsel van voorwaarde.

Uit nieuwsgierigheid zijn we dan in oudere bijbelvertalingen gaan kijken. In de Vorstermanbijbel, toch meer dan een eeuw voor de Statenvertaling verschenen, komt 24x ‘mits’ voor (vreemd genoeg uitsluitend in de apocriefe boeken!), en slechts één keer als (schijn)voorzetsel van voorwaarde: „Want die alderquaetste dingen voorcomen dicwil mits wroeghinghe der conscientien“ (Vorsterman)

2. „Mits éénen bespreke“

Een ‘besprek’ (in Zuid-Nederland ook *bespreek* (WNT) en vandaar de dichterlijke/dialectische variant *bespreke* alhier) is volgens het WNT een afspraak, overeenkomst, akkoord, voorwaarde, beding. Als ‘mits’ hier een voorzetsel van voorwaarde is, dan wordt de constructie wel pleonastisch; eigenlijk staat er dan zoveel als ‘op voorwaarde van deze voorwaarde’. Het kan hier natuurlijk om een dichterlijke vrijheid gaan die de conditio sine qua non (deze Latijnse term komt trouwens verder in het gedicht letterlijk voor) die de pointe vormt van deze sage extra in de verf zet, óf het gaat hier om ‘mits’ in een andere betekenis:

„in aanmerking genomen" (WNT, 'mits' 6). 'Besprek(e)' is overigens afgeleid van… het werkwoord *bespreken*. Ook hier kunnen we weer spreken van het schijnvoorstel 'mits'.

3. „Aan volksvermoorders vollen aflaat geven mits een gedeelte van hun macht"

Dit citaat uit een gedicht van de Vlaamse liberaal Julius Vuylsteke leest DAALDER (2007) als „Aan volksvermoorders vollen aflaat geven [= q] mits een gedeelte van hun macht [= mits p] (Vuylsteke, Ged. 3, 34 via WNT 9, 890) 'Bloeddorstige heersers vrijuit laten gaan [= q] op voorwaarde van een gedeelte van hun macht, in ruil voor een gedeelte van die macht [= mits p]'", maar zonder meer context vinden wij deze verklaring niet geheel bevredigend. Het is ons echter nog niet gelukt het volledige gedicht terug te vinden; verder onderzoek dringt zich op.

4. „Zij (had) aan … de dienstbare lieden … de vrijheid geschonken, mits een geringen cijns te betalen"

Kanunnik Jan Baptist David schreef zijn *Vaderlandsche Historie* in 11 delen, van 1841 tot 1866. Dit voorbeeldcitaat komt uit deel 4 en slaat de plank mis: 'mits' is hier geen voorzetsel, maar leidt als voegwoord een beknopte bijzin in. In hetzelfde deel 4 alleen al komt 'mits' minstens 2x voor als voorzetsel van voorwaarde. Een geschikter voorbeeld zou dus kunnen zijn geweest: „Eenige belhamels lei men 't hoofd voor de voeten, terwyl de gemeente pardon kreeg mits eene boet van honderd duizend pond parisis, in twee jaer te tellen, behalve nog andere groote geldsommen tot vergoeding van schade aen byzondere lieden gedaen." (David 1853) *Boet(e)* gaat terug op het Oudnederlands zelfstandig naamwoord *buot(a)* (Oudnederlands woordenboek), en is geen nominalisering: hier hebben we dus 'mits' als een volwaardig voorzetsel van voorwaarde (mits we, „in twee jaar te tellen," als nabepaling en beknopte bijvoeglijke bijzin lezen; de plaatsing tussen komma's pleit daar o.i. voor).

Conclusies

1. Het voorwaardelijke voorzetsel 'mits' vinden we aanvankelijk hoofdzakelijk, maar niet uitsluitend, in het Zuiden terug. In Nederland lijkt voorwaardelijk 'mits' aan een nieuw leven te zijn begonnen, en wel in verschillende verschijningsvormen: voegwoord, voorzetsel, zelfstandig naamwoord, en in elliptische constructies.
2. De manier waarop in beschrijvende en taaladviserende werken over voorwaardelijk 'mits' gesproken wordt, doet geen recht aan de complexe realiteit.
3. Het voorwaardelijk voorzetsel 'mits' heeft meestal een zelfstandig naamwoord bij zich dat afgeleid is van een werkwoord; dat maakt de overgang

tussen voorzetsel en voegwoord tot een continuüm i.p.v. een strakke grens; we zouden in deze gevallen ook kunnen spreken van een *schijnvoorzetsel*.

4. De voorbeelden voor 'mits' als voorwaardelijk voorzetsel in het WNT zijn niet overtuigend, terwijl er eigenlijk alternatieven voorhanden waren.

Verder onderzoek

De complexe realiteit waarover we in de tweede conclusie spraken, lijkt een dubbele beweging te bevatten. In het Zuiden wordt het gebruik van het voorwaardelijk voorzetsel 'mits' (overigens ouder dan het voegwoord) meestal complexloos verdergezet. In het Noorden lijkt 'mits' in zijn voorwaardelijke betekenis zich stilaan vaker te manifesteren, niet alleen als voegwoord, maar ook als zelfstandig naamwoord, als (schijn)voorzetsel en in elliptische constructies. We zijn ervan overtuigd dat deze dubbele tendens met behulp van de grammaticalisatietheorie te verklaren is en willen in die zin ons onderzoek voortzetten.

BIJLAGE

	Mits
Grote Van Dale (2005)	(ter inleiding van een bijzin van voorwaarde) op voorwaarde dat, syn. *als*, *indien* (...) (alg.Belg.N.) op voorwaarde van, onder beding van*: mits enkele aanpassingen*; *mits betaling*, tegen betaling.
Van Dale Hedendaags Nederlands (2006)	**1** (Belg.) op voorwaarde van, onder beding van (…) **mits[1] betaling***
Verschueren (1996)	**I.** vgw. onder beding, op voorwaarde dat: *je kan het krijgen, – je het goed bewaart*; *het is, – goed begrepen, een juist gezegde*. *Syn*. *als.
Koenen (2006)	**II** *vz* op voorwaarde van; behoudens: *wij staan dat toe, ~ betaling binnen 8 dagen*
Kramers (2000)	**II** *vz* ZN **1** tegen (betaling, storting enz.); voor (een bepaald bedrag) (…) **2** behoudens; **3**met, met als consequentie
ANS (1997), p. 559–561 of online via de E-ANS	[bij voorwaardelijke voegwoorden] (…) De voegwoorden *mits* en *tenzij* komen meer in geschreven dan in gesproken taal voor (…) De voegwoorden *indien*, *zo*, *mits* en *tenzij*-kunnen in formele taal met beknopte of onvolledige zinnen voorkomen. (…) Regionaal (in België) wordt *mits* ook als voorzetsel gebruikt: (i) De brieven kunnen *mits* voldoende frankering op de postafdeling worden ingeleverd. [regionaal]
Correct Taalgebruik (2006), p. 160	*Mits* is een voegwoord en leidt dus een bijzin of een beknopte bijzin (met een deelwoord of een deverbaal adjectief) in.

	De betekenis ervan is: op voorwaarde dat, als, indien, voor zover. (…) 'Mits' is geen voorzetsel. We gebruiken naar gelang van het geval *tegen*,*wegens*, *met*.
Woordenboek correct taalgebruik (2004), p. 171	[wordt afgekeurd] - *betaling*, tegen betaling, op voorwaarde dat je betaalt; - *te werken zal hij geslaagd zijn*, – hij gewerkt zou hebben, zou hij geslaagd zijn; als hij …; - *de bus aankomt, moet u direct instappen*, zodra de bus aankomt …
Taalwijzer (1998), p. 218	is een voegwoord (geen vz.) en betekent: op voorwaarde dat.
Stijlboek VRT (2003), p. 162	*Mits* is een voegwoord: het leidt altijd een bijzin in. *Mits* is synoniem met *als*, *op voorwaarde dat*. (…) *Mits* is geen voorzetsel.
Vlaams-Nederlands woordenboek (2003)	in België vaak als voorzetsel, niet alleen als voegwoord: op voorwaarde van
M. Philippa e.a. (2003-2009) *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*	**mits** vgw. 'op voorwaarde dat'; (BN) vz. 'op voorwaarde van'

Bronnen en literatuur

DAALDER, Saskia (2006): 'Regelmaat en interpretatie bij mits-constructies in het moderne Nederlands'. In: Voortgang. Jaargang 24. Stichting Neerlandistiek VU, Amsterdam / Nodus Publikationen, Münster. Beschikbaar op www.dbnl.org.

DAALDER, Saskia (2006): 'Het onbekende voegwoord mits: karakteristiek van zijn gebruik in modern Nederlands'. In: Praagse perspectieven 4. Handelingen van het colloquium van de sectie Nederlands van de Karelsuniversiteit te Praag. Universitaire pers, Praag. Beschikbaar op www.dbnl.org.

DAVID, JEAN BAPTISTE (1853): Vaderlandsche Historie. Vol. 4. Leuven: Vanlinthout, 1853. Beschikbaar op www.dbnl.org

THEISSEN, Siegfried (2003): 'Schrijft Knack Belgisch?' In: Neerlandia/Nederlands van Nu. Jaargang 107. Algemeen-Nederlands Verbond, Den Haag / Brussel. Beschikbaar op www.dbn.org.

www1
Koninklijke Bibliotheek (2015): Delpher. Beschikbaar op
https://www.kb.nl/nieuws/2015/aanvullingen-op-tekstplatform-delpher. Afgehaald op (15.04.2015)

www2
VEEN, ir. M. VAN DER (1931): 'Theorie der voortgaande golven op operatorischen grondslag III'. In: De Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs (uitg.): De ingenieur; E. Electrotechniek, 1931, no 49, 04-12-1931. P.12. Koninklijke Bibliotheek, signatuur: T 370. Beschikbaar op http://www.delpher.nl/nl/tijdschriften/view?identifier=dts%3A2958091%3Ampeg21%3A0012&query=%22mits+deze+op+gelijke+wijze+zijn+opgebouwd%22&coll=dts. (15.04.2015)

www3
s.n.s.l. (1796): Decreet. By publicatie van 11 february 1796 eenige precautien tegens het fraudeeren van wynen [...]genomen zynde, de gaarders van de wynen gelast zig daar na te reguleeren. 19 february 1795[!] Den Haag, Koninklijke Bibliotheek. Signatuur: plakk. Q 172:117. Beschikbaar op http://www.delpher.nl/nl/boeken/view?identifier=dpo%3A7526%3Ampeg21%3A0001&query=Wynkoopers&coll=boeken . (15.04.2015).

www4
MEININGA, M. VAN ed. (1645): Wt Ceulen den 7 dito. Europische courant. Beschikbaar op: http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010634093:mpeg21:a0011. (15.04.2015).

www5
CASTELEYN, ABRAHAM (1683): ed. „ENGELANT, &c.“ Oprechte Haerlemsche Courant, March 02, 1683. Beschikbaar op http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011224823:mpeg21:a0003. (15.04.2015)

www6
ABRAHAM, JAN, en JACOBUS CASTELEYN, eds. (advertentie). Rotterdamse Courant, November 26, 1793. Beschikbaar op http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010731163:mpeg21:a0007. (15.04.2015)

www7
Besluiten Der Eerste Kamer Van Het Vertegenwoordigend Lichaam Des Bataafschen Volks. 1798. P.858. Beschikbaar op http://resolver.kb.nl/resolve?urn=dpo:1766:mpeg21:0434. (15.04.2015)

www8
s.n. 1981.„Van Agt Zegt in Feite Nee.“ Het Vrije Volk : Democratisch-socialistisch Dagblad (Rotterdam), 31 juli 1981, Dageditie ed. Beschikbaar op http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010960909:mpeg21:a0169 (15.04.2015)

www9
HULSHOFF, ALBERT 2013. „Frisse School Financieel Mogelijk, Mits...“ Duurzaam Gebouwd. http://www.duurzaamgebouwd.nl/expertposts/20131025-frisse-school-financieel-mogelijk-mits. (15.04.2015)

Drs. Gert Loosen
Debreceni Egyetem (Universiteit Debrecen)
Egyetem ter 1
4032 Debrecen (Hongarije)
gertloosen@gmail.com